

**Розвиток соціального інтелекту майбутнього вчителя початкової школи
як складової його здатності до формування соціальної компетентності учнів**

Юрченко Оксана Володимирівна

аспірант, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини,
м. Умань, Україна

Трансформаційні процеси у суспільстві, інтеграція та конкуренція старого і нового досвіду співпраці в умовах соціуму спонукають до формування нової моделі соціальної взаємодії особистості. Особливо актуальною ця проблема є для учнівської молоді України, яка вибудовує особистісну систему соціальних відносин на основі існуючої соціальної реальності та призми її інтерпретації в умовах освітніх закладів.

Зважаючи на важливість формування соціальної компетентності школярів як інтегративної якості особистості, що дозволяє активно взаємодіяти з соціумом, бути його повноцінним творцем, нагальною проблемою професійної підготовки майбутніх вчителів став розвиток їх соціального інтелекту. Феномену, що відтворює не лише готовність особистості майбутнього педагога до взаємодії з соціальним оточенням, але й є передумовою його здатності забезпечити продуктивне входження вихованців у систему взаємодії «Я – суспільство» та підвищувати їх та свій соціальний потенціал.

Розробка концепцій соціального інтелекту представлена у основоположних працях зарубіжних психологів П. Вернона, Х. Гарднера, Д. Векслера, Дж. Гілфорда, С. Космітські, Р. Стернберга, Е. Л. Торндайка та ін. Соціально-психологічні аспекти його розвитку представлено у дослідженнях О. Варецької, Е. Івашкевича, С. Карсканової, О. Луневої, Д. Люсіна, О. Савенкова, Д. Ушакова та ін.

Соціальний інтелект, вперше визначений Е. Л. Торндайком як здатність розуміти інших людей і діяти мудро по відношенню до інших (E. L. Thorndike, 1920), у зарубіжній психології представлений різноманітними підходами до визначення його сутності як соціально-психологічної категорії. Зокрема: як здатність уживатися з людьми (F. Moss & T. Hunt, 1927); знання про людей (R. Strang, 1930); здатність взаємодіяти з людьми в цілому, використовувати соціальні техніки і свободи в суспільстві, знання соціальних матерій, сприйнятливість до поведінки інших членів групи, а також розпізнання тимчасових настроїв або прихованих особистісних рис незнайомих (P. Vernon, 1933); здатність критично і правильно оцінювати почуття, настрої і мотивацію вчинків інших людей (J. Wedeck, 1947); пристосованість індивіда до людського буття (D. Vechsler, 1958); інтегральна інтелектуальна здатність, що визначає успішність соціального спілкування й адаптації (J. P. Guilford, 1967) та ін.

Д. Ушаков обґрунтовує узагальнення, що усі підходи до визначення природи цього феномену можна об'єднати у три варіанти: соціальний інтелект як особлива здатність, що відрізняється від інших видів інтелекту; соціальний інтелект як соціальна компетентність, система знань, умінь та навичок, що сформовані у процесі життєдіяльності; соціальний інтелект як особистісна характеристика, що визначає успішність соціальної взаємодії [2, с. 20–21]. Вважаємо слушною думку науковця, що соціальний інтелект це здатність до пізнання соціальних явищ, яка складає лише один з компонентів соціальних умінь і компетентності, але не вичерпує їх.

Сучасні дослідники трактують соціальний інтелект як суб'єктно-особистісний конструкт, який, інтегруючи процеси пізнання соціальної реальності, особистісні характеристики і механізм регуляції дій особистості, детермінує її поведінку в соціальних взаємодіях [1, с. 148].

В науковій літературі обґрунтовано структуру соціального інтелекту особистості через критерії його дослідження: когнітивні та поведінкові (С. Kosmitzki & О. Р. John, 1993); когнітивні, емоційні, поведінкові

(О. Савенков, 2006); презентовано структуру соціального інтелекту педагога – когнітивна, мнемічна та емпатійна підструктури (Е. Івашкевич, 2014) та ін.

На основі аналізу наукової літератури вважаємо, що соціальний інтелект майбутнього вчителя початкової школи це невід’ємна складова його професійної компетентності, що передбачає здатність педагога взаємодіяти з суб’єктами освітнього середовища на основі соціальних правил та норм, соціальної інтуїції та прогнозування, соціальної виразності й співпереживання. Сформований соціальний інтелект вчителя дає можливість педагогу прогнозувати поведінку суб’єктів освітньої взаємодії, ефективно обирати і використовувати методи та технології їх соціальної підтримки, створювати умови для соціальної активності школярів тощо. Тобто, його наявність у педагога стає передумовою формування соціальної компетентності учасників освітнього процесу, зокрема молодших школярів. Оскільки, в останні роки педагоги України зіткнулися з новими проблемами організації соціальної підтримки учнів та батьків «переселенців», дітей, що втратили батьків у військовому конфлікті тощо, це зумовило потребу у підвищенні соціального інтелекту майбутніх та діючих учителів-практиків.

Підтримуємо думку дослідників, що соціальний інтелект особистості є динамічним утворенням, яке розвивається у процесі життєдіяльності на основі соціальної та освітньої взаємодії. У контексті підготовки майбутнього вчителя одним із шляхів формування соціального інтелекту є його професійна підготовка.

Враховуючи виокремленні Д. Ушаковим характерні особливості соціального інтелекту особистості, зокрема: континуальний характер, використання невербальної репрезентації, втрата точності соціального оцінювання при вербалізації, формування в процесі «навчання через дію» (learning by doing); використання «внутрішнього» досвіду [2, с. 17], вважаємо, що розвиток соціального інтелекту майбутнього вчителя необхідно здійснювати у процесі конструювання освітнього середовища ВНЗ, що побудоване на основі практико-орієнтованої стратегії та соціального

контексту освітньої взаємодії студентів, викладачів, кураторів та ін. суб'єктів середовища.

Основними напрямками розвитку соціального інтелекту вчителя початкової школи в умовах середовища ВНЗ визначаємо:

- освітній (у процесі викладання навчальних дисциплін);
- виховний (у процесі діяльності інституту кураторства);
- освітньо-професійний (у процесі педагогічної практики);
- соціально-дозвіллевий (у процесі дозвіллевої діяльності студентів, їх активного відпочинку, участі у роботі соціально-психологічних служб);
- суспільно-громадський (у процесі волонтерської діяльності та участі у роботі громадських об'єднань та центрів).

Їх реалізація є цілісним процесом професійної підготовки майбутнього педагога, що забезпечує поглиблення уваги до питань підготовки майбутніх фахівців до формування соціальної компетентності учнів.

Кожен напрям передбачає особливості конструювання форм та методів взаємодії через врахування характеристик соціального інтелекту. Так, у процесі опанування освітніми курсами доцільно взаємодію будувати на основі активних способів співпраці, зокрема інтерактивних методів, тренінгових технологій та систем навчання «через досвід» (моделей емпіричного навчання К. Ітіна, Д. Колба, К. Маллендера та ін.). Виховну взаємодію необхідно будувати з метою розвитку емоційних критеріїв соціального інтелекту: соціальної виразності, співпереживання тощо та формування поведінкових навичок – співпрацювати в команді, слухати, пояснювати, уживатися з іншими тощо. Як провідні методи реалізації завдань виховного напрямку визначаємо: рольові ігри, тренінги, інтерактивні методи «Акваріум», «Карусель», кейс-метод та ін., вправи на розвиток невербальних характеристик педагога, вміння розрізняти емоції та управляти власними тощо. Реалізація завдань освітньо-професійного напрямку допоможе закріпити соціальні знання майбутнього вчителя, соціальну інтуїцію та прогнозування. Керівникам практики доречно деталізувати

практичні завдання студентам-практикантам, щоб спрямувати їх професійно-адаптаційні дії на розвиток соціального досвіду взаємодії в умовах початкової школи.

Організацію соціально-дозвілєвого та суспільно-громадського напрямів розвитку соціального інтелекту вчителя початкової школи варто проектувати на основі принципів добровільності, соціальної активності та персоніфікованості, що забезпечить самоствердження особистості, усвідомлення себе суб'єктом соціальної дійсності, яка спрямована на перетворення власних умов життєдіяльності та суб'єктів соціальної взаємодії.

Аналіз наукової літератури та практики соціально-педагогічної діяльності у ВНЗ дає підстави для узагальнень. Вважаємо, що соціальний інтелект майбутнього педагога сьогодні виступає невід'ємним компонентом його професійної компетентності. Сформованість соціального інтелекту забезпечує здатність педагога початкової ланки освіти до когнітивних, емоційних та поведінкових проявів соціальної зрілості та досвіду професійної й соціально-педагогічної діяльності, визначає ефективність формування соціальної компетентності учнів початкової школи. Реалізація визначених напрямів розвитку соціального інтелекту вчителя початкової школи передбачена програмою нашої експериментальної роботи, яка спрямована на підготовку майбутнього вчителя початкової школи до формування соціальної компетентності молодших школярів. Представлення процедури експериментальної роботи та її результатів визначаємо як наступне завдання дослідження.

Список використаних джерел:

1. Лунева О. В. Социальный интеллект как категория социальной психологии / О. В. Лунева // Проблемы педагогики и психологии. – 2010. – № 1. – С. 146–151.
2. Ушаков Д. В. Социальный интеллект как вид интеллекта / Д. В. Ушаков // Социальный интеллект : теория, измерение, исследование / под ред. Д. В. Люсина, Д. В. Ушакова. – М. : Институт психологии РАН, 2004. – С. 11–29.